

Gemedieerde zintuiglijkheid in 'esthetisch' perspectief

Bart Vandenabeele & Koen Vermeir

De laatste decennia is onze verhouding met de ons omringende wereld fundamenteel veranderd. Nieuwe technische ontwikkelingen hebben ongeziene mogelijkheden gecreëerd die de aard van communicatie, amusement, wetenschap en kunst essentieel wijzigen. Steeds minder worden wij nog geconfronteerd met de directe en werkelijke aanwezigheid van mensen, objecten en gebeurtenissen; wij worden getuigen vanop een afstand. Steeds meer vinden wij een beeldscherm, een digitaal bewerkte foto of een luidspreker tussen ons en 'de dingen zelf'. Die veranderingen in onze zintuiglijke belevingswereld hebben ook hun weerslag op de samenleving. Deze 'nieuwe' zintuiglijkheid stelt ons voor nieuwe filosofische vragen en biedt ons nieuwe esthetische of religieuze expressievormen, of zelfs geheel nieuwe kunstvormen, die de vroegere zekerheden en classificaties radicaal ondermijnen. Maar deze verrijking heeft ook een keerzijde. Wij hebben nu het stadium bereikt waarop velen een gemis voelen, veroorzaakt door het verlies van het directe contact met het locale, concrete en materiële.

Uit de gevarieerde reeks van tien bijdragen in het voorliggende Jaarboek voor *Esthetica* 2003, *Gemedieerde Zintuiglijkheid*, spreekt een sterk besef dat de vraag naar de *esthetica* vandaag opnieuw gesteld moet worden, waarbij *esthetica* deze keer niet in de enge zin als kunsttheorie, maar als een bezinning over zintuiglijkheid (*aesthêsis*) begrepen wordt. Op het ogenblik dat de kunst zelf uit alle vaststaande grenzen breekt en allerhande afbakeningen radicaal op het spel zet, moet men ook de *esthetica* weer in de ruimste zin denken. *Esthetica* gaat dan vandaag over het samenspel van wetenschap, techniek, zintuiglijkheid en kunsten. Deze bundel heeft niet alleen de gemedieerde zintuiglijkheid als thema, hij brengt ook zelf een (re)mediëring tussen verschillende disciplines en studiegebieden tot stand. Historische essays wisselen psychologische, kunstkritische en filosofische teksten af. Lichamelijkheid en zintuiglijkheid staan telkens centraal, maar worden de ene keer benaderd vanuit een reflectie over de experimentele psychologie, de andere keer vanuit een concrete analyse van een kunstwerk. In de verschillende essays ligt de klemtoon op de hedendaagse kunstvormen die gebruik maken van, reflecteren over, of kritiek geven op gemedieerde zintuiglijkheid en de hedendaagse 'technologische conditie'. 'Live elektronische muziek', videokunst, illusionisme, Disc- en Video-Jockeys passeren de revue, maar ook het timbre van [einde pagina 7] muziek en de materialiteit van verf komen aan bod. Telkens opnieuw wordt de tegenstelling tussen mediatie en onmiddellijkheid radicaal in vraag gesteld.

Dit is het eerste boek in het Nederlandse taalgebied dat teksten over dit actuele en fascinerende thema samenbrengt vanuit zoveel verschillende invalshoeken. Het biedt de lezer een ruim en toegankelijk overzicht van het debat. Historici, esthetici, musicologen, kunsthistorici, kunstcritici, beeldend kunstenaars en filosofen geven elk hun perspectief op gemedieerde zintuiglijkheid.

In *EVOCATIEVE BEELDEN* stelt Ruth Benschop de vraag wat waarneming is. Vertrekkend van het experimentele onderzoek naar de zuivere, pre-talige waarneming analyseert zij de discussie tussen voorstanders en tegenstanders van het gebruik van experimenten in de cognitieve psychologie. Kunnen wij met experimenten de pure zintuiglijkheid 'vangen', of ontsnapt de beleefde ervaring en waarneming altijd aan de studie van het 'begeleide oog'? Kunnen wij door middel van een mediatie met instrumenten en theorieën de ongemedieerde zintuiglijkheid wel begrijpen? Benschop toont aan dat de experimentele cognitieve psychologie de waarneming onthult noch verhult; de experimenten creëren een specifieke soort waarneming. De tachistoscoop biedt precies een rijke omgeving voor een zeldzame

waarnemingsvariant. Net als teksten trouwens, die ook een bepaalde blik op de wereld vormgeven.

Jan Christiaens' FREILICH MEHR GENUSS ALS CULTUR? brengt de receptie van Kants invloedrijke *Kritik der Urteilskraft* in de muziekethica voor het voetlicht. Hij laat zien hoe Christian Friedrich Michaelis zich stilaan emancipeert van Kants invloed en erin slaagt om Kants ideeën op enkele fundamentele punten te weerleggen. Voor Kant waren klanken van voorbijgaande aard en prikkelden ze daarom eerder onze zinnelijkheid dan onze hogere vermogens die wij gebruiken in de waardering van de kunsten. Michaelis beklemtoont echter de 'compositie', de rationele en vormelijke structuur, van het muziekstuk.

Annet Dekkers SYNETHETISCHE PERFORMANCE IN DE CLUB SCENE karakteriseert de Video-Jockey, de nieuwste ontwikkeling in het gebied tussen videokunst en performance, als de recentste vorm van een 'synesthetische performance'. Het gaat hier om het *live* creëren van een ervaring waarbij verschillende zintuigen tegelijkertijd geprikkeld worden. Zij schetst de historische evolutie van de synthese van verschillende media als geluid, beeld, rook, en zelfs geur, vanaf de camera obscura tot de Video-Jockey; een geschiedenis die zij uiteindelijk ziet culmineren in de creatie van een virtuele werkelijkheid. De verbintenis van verschillende disciplines en het gebruik van nieuwe soorten media helpen om zintuiglijkheid op nieuwe manieren samen te brengen en ondersteunen een actieve participatie van het publiek in de kunst van de toekomst.

In PERCEPTIE EN BEWEGING geeft Cornée Jacobs een indringende beschrijving van een recente film, *The Way of the Weed*. Dit is voor haar de aanzet tot reflecties over **[einde pagina 8]** de invloed van de nieuwe media op vernieuwingen in film en dans. Deze *science fiction* film is exemplarisch in het gebruik van de nieuwste digitale technieken, maar kan ook als een bespiegeling over zintuiglijkheid en lichamelijke in een nieuw digitaal, technologisch en cybernetisch tijdperk geïnterpreteerd worden.

Een stukje toendramos dat verschijnt op het beeldscherm van Ike Kamphof is de aanleiding voor haar (ON)BEMIDDELDE ZINTUIGLIJKHEID, een diepgaande analyse van de rol van materialiteit in onze ervaring en in de hedendaagse kunst. Aan de hand van de filosofen Burke, Kant en Lyotard, maar ook verwijzend naar kunstenaars als Rothko en Giacometti, vraagt zij zich af of er eigenlijk nog zoiets bestaat als ongemedieerde zintuiglijkheid. Een analyse van het Kantiaans-Lyotardiaanse gevoel van het sublieme blijkt het aangewezen uitgangspunt om deze vraag te beantwoorden. Kamphof kritiseert de notie van onbemiddelde zintuiglijkheid in de esthetica van Jean-François Lyotard en stelt de vraag of en hoe bijvoorbeeld kleurmaterie ons kan treffen zonder een of andere vorm van bemiddeling.

Volgens J.J.A. Mooij is het de hoogste tijd om de verwaarloosde vraag naar de systematiek en classificatie van de kunsten opnieuw te stellen. De basisdistinctie is die tussen de mediërende categorieën van ruimte en tijd. In zijn TIJD EN RUIMTE IN DE KUNSTEN laat Mooij goed zien op welke manieren tijd en ruimte in de verschillende kunsten een rol spelen. Deze bespiegelingen zijn volgens Mooij zeker even belangrijk als het resultaat, een flexibel spectrum waarbij het belangrijk is om bij de schema's steeds de overwegingen die ertoe geleid hebben in gedachten te houden. De posities die de kunsten gekregen hebben zijn globale posities, schrijft hij, zij geven eerder een speelruimte aan dan een exacte plek, zij zijn meer posities van waaruit (weer) vertrokken kan worden.

In OP WEGSTERVEN NA DOOD bespreekt Sander van Maas de paradoxale situatie van 'live elektronica'. Live elektronica is live muziek waarbij 'levende' musici samen zingen of spelen met digitale media die op het moment van uitvoeren zelf op het akoestisch gespeelde reageren. Enerzijds is de klank die hier geproduceerd wordt vaak dof en zonder diepte door het gebruik van luidsprekers. Anderzijds schrijven de musici er zelf over in quasi-religieuze bewoordingen met verwijzingen naar energie, saturatie, complexiteit en het levendige appel van deze muziek. Van Maas toont mooi aan dat de elektronische muziek een deconstructie teweegbrengt van de toon als eenheid van het muzikale denken en dat deze muziek het *timbre*

in al zijn differentialiteit op de voorgrond plaats. Hij heeft het hier over een 'timbrale alteriteit'. Met behulp van Nancy, Marion, Deleuze, Derrida en Lyotard confronteert hij de hedendaagse, in hoge mate humanistische muziekethica met haar metafysische en theologische wortels.

DATA / VLEES reflecteert over enkele installaties, onder andere *Possessed* van Louise Wilson en *Family Portrait (cloned DNA)* van Marc Quinn. Volgens Miriam van Rijsingen is het werk van deze kunstenaars een reflectie op de 'perceptuele, sociale en transformatieve aspecten van wetenschap en technologie'. In haar bijdrage stelt zij het **[einde pagina 9]** onderscheid tussen het lichaam als materie en het lichaam als verzameling genetische data ter discussie. De twee grootste 'wetenschappelijke revoluties' van de vorige eeuw komen aan bod. *Possessed* gaat over de invloed van *Informatics* (de materiële, technologische, economische en sociale structuren die het informatietijdperk mogelijk maakten) op het lichaam. Aan de hand van concepten als belichaming, inschrijving en inlijving onderzoekt van Rijsingen de manieren waarop nieuwe technologieën bepalen hoe mensen hun lichamen gebruiken, hun zintuiglijkheid ervaren, en hoe de inlijvingspraktijken en de daarmee ingelijfde kennis veranderen. *Family Portrait* is de aanleiding tot een reflectie over de gevolgen van de ontwikkeling van de genetica en de veranderingen dat dit teweegbrengt in ons denken over lichamelijke, materialiteit en het leven zelf.

In DE IDEOLOGIE VAN DE ONBEMIDDELDE ESTHETISCHE WAARNEMING ondergraft Bart Vandenabeele de tegenstelling tussen een onbemiddelde en een gemedieerde waarneming vanuit het primaat van de leefwereld of traditie. Hij laat zien dat de notie van een neutrale werkelijkheid geen steek houdt en pleit voor de continuïteit tussen het esthetische en de leefwereld(en) of traditie(s). In het spoor van Donald Davidson toont hij aan dat de tegenstelling tussen conceptueel of cultureel schema en neutrale onafhankelijke inhoud niet overtuigt en laat hij zien wat voor gevolgen dat heeft voor centrale concepten in de kunsttheorie. Het opgeven van die tegenstelling leidt, volgens Vandenabeele, niet noodzakelijk tot relativisme. Integendeel, de gedachte dat waarheid en schoonheid altijd relatief zijn ten opzichte van een bepaald schema wordt er net door ondermijnd. Ook een esthetische appreciatie als 'deze Giorgione is mooi' blijft zinvol, maar is altijd ingebed in een talige praxis.

In KIJKEN NAAR DE STERREN... argumenteert Koen Vermeir dat de retoriek over en de problemen met gemedieerde zintuiglijkheid en virtualiteit intrinsiek voortvloeien uit het begin van de moderne tijd. Door middel van een uitgebreide historische analyse laat hij zien dat het creëren van illusies stilaan zijn ideologische radicaliteit verliest en verbonden wordt met het heersende discours. Lichamelijke werd in de moderne tijd helemaal niet vergeten, maar werd juist het voorwerp van intense studie, die aan de basis ligt van gemedieerde zintuiglijkheid en virtualiteit: het lichaam werd doelbewust verborgen om de creatie van schijnwerelden mogelijk te maken. Vermeir toont aan dat gemedieerde zintuiglijkheid eigenlijk pleonastisch is: door de objectivering van het lichaam wordt de zintuiglijkheid zelf onderdeel van het medium.

Dit boek is grotendeels de neerslag van het jaarlijkse symposium van het Nederlands Genootschap voor Esthetica (NGE), dat op vier en vijf oktober 2002 plaatsvond aan de Universiteit van Maastricht. Uit de inhoud van de bijdragen zal duidelijk worden dat *Gemedieerde Zintuiglijkheid* een actueel thema is, dat de grenzen van verscheidene disciplines radicaal in vraag stelt. Filosofische teksten blijken historisch te zijn, musi- **[einde pagina 10]** cologie gaat over in theologie, experimentele psychologie lijkt verwant met literatuurstudie en kunstcritiek balanceert op de grens met de filosofie. Ook thematisch lijken de grenzen heel moeilijk te trekken: zowel toverlantaarns, films, stukjes toendramos, DNA, muziek als ballet komen aan bod. Maar artificiële en anachronistische classificaties zijn niet nodig: wij kunnen beter de teksten zelf laten spreken. Het geheel wil een zo rijk mogelijk beeld schetsen van een

hedendaags fenomeen, dat theoretisch gezien zelf ook tussen wetenschap, techniek, fenomenologie, psychologie en cultuur staat, maar dat in onze leefwereld steeds belangrijker is geworden.

Ten slotte durven wij te hopen dat het lezen van de opgenomen teksten u een boeiende en leerrijke ervaring zal opleveren. Wij zijn ervan overtuigd dat de grensverleggende aanpak van het NGE, die tijdens ons vorige symposium in Maastricht duidelijk tot uiting is gekomen, door de publicatie van het voorliggende boek een stimulans zal betekenen voor de vele esthetici, kunstenaars en geïnteresseerden die het Nederlandse taalgebied rijk is. Indien dit *Jaarboek voor Esthetica 2003* ertoe kan bijdragen om in de conviviale werksfeer van het NGE steeds verder te reflecteren over de radicale uitdagingen die de kunst heden ten dage opnieuw biedt en mensen kan aansporen om zich bij die boeiende denkpiste aan te sluiten, dan kunnen wij ruimschoots tevreden zijn. **[einde pagina 11]**